

LEJRENS ETNOGRAFI*

AF LEV SAMOILOV

“Forbryderverdenen”, har Varlam Sjalamov sagt, og han er godt kendt med den, “har fra Gutenbergs tid været og er til vore dage forblevet en bog lukket med syv segl for både forfattere og læsere”. Sjalamov mener, at de store russiske forfattere, der har behandlet dette tema – Dostojevskij, Tolstoj, Tjekhov, Gorkij – enten har romantiseret og idealiseret forbryderne, eller har taget fejl og overhovedet ikke har beskrevet de virkelige “blatnyje” (slangudtryk for forbrydere, o.a.), men har accepteret tilfældige figurer i deres sted. “Forbryderverdenen er nemlig”, sagde han, “en lukket, om end ikke udpræget sammensvoren ‘orden’, og udenforstående får ikke adgang til at studere og iagttage den”¹⁾. Indtil fornylig vogtede retsmyndighederne også nidkært lejrene mod observatører udefra og gav ikke pressen adgang til dem. Denne lukkethed eksisterer stadig, i realiteten kun med få undtagelser²⁾.

Men man kan sige, at jeg var heldig.

I 1981-82 sad jeg først i Kresty-fængslet i Leningrad, derefter i en lejr (forbedrings- og arbejdskoloni) uden for Leningrad. Varigheden var forholdsvis kort, halvandet år, og eftersom jeg agtede at få rehabilitering og derfor ikke erklærede mig skyldig, udstod jeg straffen uden afkortning. Før da havde jeg undervist på Statsuniversitetet i Leningrad og beskæftiget mig med videnskabelig forskning. Mine artikler var trykt i arkæologiske, etnografiske, historiske og filosofiske skrifter. Dette var bestemmende for min orientering i fængslet og i lejren, det gav mig mulighed for at abstrahere fra personlige trængsler og for med interesse at gå ind i et fremmed og voldeligt miljø. Et miljø, hvor der har ophobet sig en mængde meget alvorlige problemer, som virkelig trænger til at blive undersøgt.

Jeg besluttede mig til at betragte min ufrivillige rejse til denne uvante verden som en regulær videnskabelig forskningsekspedition, og mit bekendtskab med den som en iagttagelse, til tider som et eksperiment, gjort indefra.

Ganske vist var opholdet af kort varighed, ganske vist gjorde den bestemmelse, jeg var anklaget for at have overtrådt, ikke indtryk på fangerne, og ganske vist havde jeg en fortid som intellektuel. Alligevel gjorde det iagttagelserne lettere, at jeg kunne forsvare min værdighed i fængslet og i lejren. Jeg kunne endda, formentlig i kraft af visse særegenheder i min karakter, tilkæmpe mig respekt i dette miljø: jeg fik en indflydelsesrig position og høj status, med titel som *uglovoj* (“hjørne-
mand”). I sovesalen, hvor køjer til et halvt hundrede fanger er stablet op i tre etager, har *uglovoj'en* den nederste hjørnekøje, som ingen har ret til at sætte sig på, ja ikke engang må træde på, når han klatrer op i køjerne ovenpå. Ingen må slå eller genere *uglovoj'en*, man tiltaler ham ikke med øgenavn, men med fornavn og

fadersnavn; medfanger af enhver rang taler gerne med ham, og han har muligheder, de andre ikke har.

Resultatet af denne improviserede forskning har jeg fremlagt i to artikler offentliggjort i tidsskriftet "Neva": "Retspleje og To Kors" (1988, nr.5), og "Rejse til en Omvendt Verden" (1989, nr. 4). Disse artikler offentliggjorde jeg under et pseudonym, som jeg kun benytter, når jeg publicerer, og eftersom det emne, jeg påbegyndte der, nu fortsættes her, optræder jeg under samme pseudonym i denne artikel.

De følgende aspekter af emnet vil måske have interesse for etnografer og andre specialister på det kulturelle område.

1. EN VERDEN FOR SIG SELV:

DE INDESPÆRREDES KRIMINELLE MILJØ SOM EN SUBKULTUR

Dette miljøes sæder og skikke er beskrevet adskillige gange. Uanset Sjalamovs indvendinger kan man dog nok anse Dostojevskijs "Optegnelser fra Dødens Hus" og Tjekhovs beretning om rejsen til Sakhalin som begyndelsen til den russiske forfattertradition for at skrive om det sociale dyb og dets under, en tradition, som Sjalamov og A.I. Solsjenitsyn fortsatte med deres banebrydende arbejder³⁾. I denne tradition indgår mange rent beskrivende arbejder⁴⁾. På grundlag af dem kom så M.N. Gernet's videnskabelige arbejder, som er de mest betydelige videnskabelige undersøgelser om fængsler og strafarbejde under tsarerne⁵⁾. Stalins lejre er grundigt behandlet af Sjalamov og Solsjenitsyn⁶⁾. Men efter tøjbruddet i 60'erne blev "Øhavet Gulag" væsentligt forandret, især m.h.t. antallet af fanger og de administrative regulativer. Jeg gjorde iagttagelserne indefra og har kunnet beskrive en lejr i begyndelsen af 80'erne⁷⁾. Skønt regimet er blevet lempeligere end før, vil min beskrivelse forfærde almindelige mennesker, for adfærden i det kriminelle miljø er ikke blevet bedre.

Naturligvis er forholdene i lejrene ikke ens. Den lejr, hvor jeg kom til at afsone min straf, blev ikke regnet blandt de bedste. Det var en mandslejr med almindeligt regime. I lejre med et mere anstrengende og hårdt regime er forholdene roligere. Men der er også lejre, hvor det er betydeligt vanskeligere at overleve og bevare helbredet. De ligger langt borte, i periferien (af USSR o.a.). I straffekolonierne for kvinder er der, ifølge udsagn fra nogle, der har været der, langt værre end i dem for mænd. Og miljøet i straffekolonierne for mindreårige præges af den største grusomhed.

I enhver stat findes der en subkultur af kriminelle, en "dybets kultur". Kriminalister konstaterer, at også i vort land "har forbryderverdenen sin egen subkultur, som er en stærk faktor i kriminalitetens regenerering"⁸⁾. Men det var i lejren, jeg iagttagt denne subkultur, og dér er den noget særligt.

I mine iagttagelser har jeg koncentreret mig om institutionaliseringen af forbrydermiljøet i lejren, om ritualiseringen af hele tilværelsen dér, og om den struktur, som forbrydersamfundet har opbygget til sig selv. Forbryder-sub-kulturen i lejren er yderst formaliseret, meget barsk, livskraftig og stærk. Den er forskellig ikke blot

fra folkets almindelige kultur, men også fra den kriminelle subkultur udenfor. Den er så at sige et koncentrat af denne, men fungerer med processer og strukturer, som ikke findes uden for lejren. I sin naturtilstand består forbryderverdenen af små grupper; der finder man intetsteds en så gigantisk ophobet forbryderverden som i lejrene. I fængslerne er forbryderne indsat i celler, og de træffer sjældent hinanden. Lejrene derimod har hos os skabt et kriminelt samfund af en ganske særlig art, et samfund, der ikke har eksisteret og ikke eksisterer noget andet sted i verden. Denne unikke struktur fortjener et indgående studium, og det haster.

Forbrydersamfundet i lejren er klart opdelt i 3 kaster (*masti*). I vor lejr blev de kaldt "tyve" (*vory*), "bønder" (*musjiki*) og "tryner" (*tjusjki*)⁹.

"Tyvene" (også kaldet 'ljudi', folk, 'tjelovjeki', mennesker, og i tidligere årtier 'blatnyje', et slangudtryk for forbrydere) er ikke blot dem, der er dømt for tyveri, men også banditter, røvere, mordere, med andre ord alle grove forbrydere, som i den kriminelle verden har ry for at være skræppe, erfarne og aggressive og er i stand til at svare for sig. Sædvanligvis udgør de omkring en tiendedel eller endog indtil en sjettedel af hele lejrkontingentet. Uden for det, som den administrative ledelse tager sig af, træffer de bestemmelser om alt i lejren: udleveringen af mad og linned, fordelingen på køjerne, adfærden i og uden for arbejdet. "Tyvene" følger alt med vågent øje.

"Tyvene" håndhæver "tyveloven", d.v.s. den kriminelle moral, som de indpoder i og påtvinger alle. Ifølge denne moral er det ikke arbejde, men indbrud, røveri og plyndring, der er ærefuldt og tappert; ethvert mord er en heroisk handling; drikkeri og slagsmål er den højeste glæde (*kajf*), et emne for sødmefulde erindringer, pral og misundelse. Disse moralregler dikterer en uforsonlig modstand mod *ment'erne* (lejrpolitiet). De forbyder aflæggelse af sandfærdige vidnesbyrd og alt angiveri, også af fjender. De kræver, at spillegæld skal betales. De fordømmer *rotten*, den, der stjæler fra sine egne, fra "tyvene" selv. Det anses for "tyvenes" privilegium at tage pakker og alle slags varer fra "bønder" og "tryner", undtagen *polosnjak*, den vitalt nødvendige brødration. Den må man ikke tage. Overtræderen vil øjeblikkeligt blive straffet af "tyvenes" æresdomstol *pravilka*. Jeg har oplevet, at man foran geledet af hele afdelingen, ca. 200, har gennembanket en overtræder, der havde taget en *polosnjak* fra en anden fange. Men hyppigst går det ud over dem, der finder på at skjule en pakke eller andet for "tyvene".

Den mellemste kaste kaldes "bønderne", fordi de "pløjer", arbejder for sig selv og for "tyvene". De udgør flertallet i lejren, men bestemmer ingenting. De er i reglen indsat for banale forbrydelser, småtyverier på arbejdspladsen, spekulation eller bølge-uvæsen. Det er ofte lejlighedsforbrydere. Efter "tyvenes" egen klassifikation burde de henregnes til *fraer'ne* (slangudtryk for halvkriminelle), som ikke er en del af forbrydernes verden, men statens love og domstole har anset dem for forbrydere, og i den forstand, men også kun i denne, ligestillet dem med "tyvene". Men nutidens kriminelle kalder dem ikke *fraere*: de har jo også overtrådt loven, har også lidt som følge af domstole og politi, er også kommet bag tremmerne og afsoner også en straf. De er forskellige fra *fraer'ne* udenfor, men de henregnes hel-

ler ikke til "tyvene". Ligesom "tyvens" moral tillader ham at snyde *fraer'ne* uden for lejren, således har Vorherre selv pålagt ham, at han i lejren skal leve af "bønderne": han tager deres pakker og røver deres madvarer med henblik på *grev*, d.v.s. forplejning af "tyve" i strafisolation (dette anses ikke for *krysjatmitjestvo*, rottevirksomhed), han lader dem arbejde for sig, tvinger dem til rengøring o.s.v.

Den tredje kaste: "trynerne" (*tjushki*) er de fordrevne, de udstødte, pariaerne, trællestanden. Det er krysterne og bundfaldet, de urene (deraf betegnelsen *tjushki*, som betyder svinetryner), de der har hudsygdomme, de debile eller omvendt de overordentlig intelligente. Hertil hører også mange, som er indsat for seksualforbrydelser (navnlig seksuelle afvigere, under alle omstændigheder de passive partnere). Her kan man også havne for grove krænkelser af tyvemoralen, f.eks. ikke-betaling af spillegæld eller indbrud hos sine egne (*krysjatmitjestvo*, rottevirksomhed). "Tryner" kan og skal udsættes for allehånde fornedrelser, forhånelser og vold. Som de slaver, de er, skal de betjene "tyvene", efterkomme deres mindste luner, gøre toiletter rene o.s.v. En "tryne" skal være underdanig og ubemærket, som en ånd, en skygge. En "tryne" er altid forslået og bleg og har rædsel i øjnene. Det er mig ubegribeligt, hvordan "trynerne" kan holde tilværelsen ud. Der er nogenlunde lige så mange af dem, som der er "tyve", d.v.s. en tiendedel eller lidt mindre.

For disse fornedrede har administrationen oprettet lukkede specialafdelinger (*obisjenki*) i fængslet og i lejren for at beskytte dem mod uro og ballade, men det er ikke alle "tryner", man kan anbringe dér. Og hvad der er afgørende, de udskilles på ny fra et miljø, men i de specialafdelinger, der indrettes til dem, opstår omgående – af de fornedrede selv – de selvsamme tre kaster med deres egne "tyve", "bønder" og "tryner". Det vil sige, at systemet har en bemærkelsesværdig evne til regeneration.

Kasterne adskiller sig ved deres uniformer, adfærd, rettigheder, deres økonomiske stilling og deres situation i det daglige. "Tyvene" gør alt for at få den uniform, de får udleveret af administrationen, farvet sort, de tilpasser den til deres figur og lapser sig med pressede bukser og højhælede pudsede støvler. "Bønderne" går i posede blå *roba'er* (arbejdstøj). "Trynerne" bruger andres udtrådte sko og falmede grå laser til sidste trevl. I lejren fører "tyvene" sig frem med stolt og værdig holdning, optræder frækt og uforskammet, og overalt – i spisesalen, poliklinikken, marketenderiet – går de ind foran køen. "Bønderne" opfører sig beskedent, tier for det meste stille eller taler dæmpet sammen, de er altid trætte og sultne. "Trynerne" skjuler sig bestandig i krogene, står bag geleddet, halvt sammenbøjede, med hovedet trukket ned mellem skuldrene, forskræmte og skælvende. I spisesalen er det "tyvene", der ved hvert bord får de første og bedste portioner, som de spiser sig helt mætte i. Så fordeler de portionerne til "bønderne"; de deler ligeligt, spise sig mætte kan de ikke. "Trynerne" står for enden af det lange bord og spiser smulerne op. De lever på sultegrænsen. De af dem, der henregnes til *pidori'erne* (pæderaster og *vafler'er*, d.v.s. passive deltagere i oral-genitale forbindelser), får i mange lejre slet ikke adgang til bordet; de skal som hunde spise i en krog og på særligt service. For ikke at få uorden i noget, for ikke at blande servicet sammen, har man boret hul-

ler i deres spisekar og skeer (at de så er utætte, er ingen ulykke, det går nok endda). "Tyvene" sover i underkøjerne, "bønderne" i mellem- og overkøjerne, men "trynerne" sover i særskilte og langt ringere rum, ofte uden ventilation eller vinduer (*obesjanniki*, d.v.s. abebure).

Den øverste kaste er et klart inddelt hierarki. På toppen af pyramiden sidder *glavvor* ('overtyv') eller *autoritjet* (tidligere kaldt *pakhan*). Denne post tilfalder ikke nødvendigvis den fysisk stærkeste, men en af de mest beslutsomme og drevne, myndige og erfarne, en der forstår at sikre sig den bredeste støtte blandt "tyvene". Efter ham placeres *uglovoj'erne* (der i hvert barak- eller kasernelokale indtager den underste hjørnekøje) og *bugri'erne* (sjaklederne). Videre i hierarkiet følger *bojtsy'erne* ("overtyvns" livvagt), derefter andre "tyve", og endnu en kategori, *podvori* (undertyve, novice i kasten, *sjestjorki*, som går til hånde og er stikirend-dreng for indflydelsesrige "tyve"). Opdelingen i kaster træder klart frem ved placeringen på møder eller når der gives tilladelse til at se fjernsyn: foran i en armstol sidder *glavvor*, ved hans fødder sidder hans følge, på de forreste bænke fordeles *bugri'erne* og *uglovoj'erne*, derefter andre "tyve". Bag dem klumper "bønderne" sig sammen som de bedst kan, og fra døren og gennem revner og sprækker kigger "trynerne" forsigtigt med.

Officielt anerkender administrationen ikke denne opdeling, men i realiteten er den tvunget til at regne med den, navnlig ved udnævnelse af de indsatte til poster i "selvstyret" som formænd, sjakledere o.s.v. Formanden for en afdeling kan kun komme til at fungere, hvis hans udnævnelse godkendes af afdelingens *glavvor*. Ofte udnævner man simpelthen *glavvor'en* til formand. Det er betegnende, at en *glavvor* kan blive udnævnt til formand, mens jeg ikke har hørt, at en formand nogen sinde er blevet *glavvor*. *Glavvor'en* holder sammen med sine ligesindede i en snæver klike, og af og til foregår der blodige sammenstød mellem forskellige tyveklaner, sammenstød om magt. Men som oftest etableres magten på fredelig vis under et natligt møde mellem "tyvene". "Bønderne" deltager ikke i mødet, "trynerne" selvfølgelig heller ikke.

"Tyvenes" magt hviler på terror, på afskrækkelse. Der eksisterer en detaljeret, intetsteds nedskrevet, men af alle i lejren kendt, skala af grusomme straffe for forseelser mod tyvemagten og *tyveloven*. Hver straf har sin plads i skalaen og sin betegnelse i jargon'en: f.eks. *at smadre nyrerne* (slå på lænderne indtil der kommer blod i urinen), *at bedøve* (trampe og pine til ofret er døden nær), *at lægge i blod* (slå ihjel). En alvorlig straf er statusberøvelse, overførelse til en laverestående kaste. For at gennemføre denne straf, der kaldes *at dukke mennesket*, følger man en særlig fremgangsmåde, hvori indgår en højtidelig skiften tøj til det tøj, den laverestående kaste bruger. Hvis det drejer sig om at dukke nogen ned til „trynernes" kaste, indgår tillige en reel eller symbolsk voldtægt. Til den symbolske er det tilstrækkeligt at berøre den degraderedes læber med det mandlige lem.

Fra tid til anden gennemfører tyvene i visse afdelinger en *zames*, en natlig gennembankning af alle "bønder" og "tryner" for at holde dem i konstant frygt. *Zames'erne* foregår en gang eller to om måneden. I andre afdelinger klarer "ty-

vene" sig uden *zames*'er. Om afdelinger, hvor der ofte foregår *zames*'er, siger man, at der hersker *bespredjel* (grænseløshed, o.a.). Med dette ord betegner man også i øvrigt tyve-anførrernes vilkårlighed og excesser, der overskrider alle grænser.

2. OM DET ONDES MAGT: AKKULTURATION (TILPASNING) OG DIFFUSION

På grund af "tyvenes" organisation, sammenhold og aggressivitet bliver den tyve-subkultur, som opstår i lejren, til kriminel subkultur i lejren som helhed. Denne subkultur har ekstraordinært store muligheder for akkulturation. Hele situationen stiller mennesket i lejren over for vilkår, der kræver koncentration af hele dets livskraft om en eneste opgave: at overleve. Solsjenitsyns Ivan Denisovitj er fuldstændigt underkastet denne opgave. Solsjenitsyn fremhæver statens og administrationens ansvar for tilvejebringelsen af disse vilkår. Sjalamov afdækker i højere grad tyvemiljøets rolle. De to faktorer er indbyrdes forbundne: uden statslige foranstaltninger ville tyvemiljøet ikke være så koncentreret og ville ikke få en sådan magt over resten af fangerne, og uden tyvemiljøet med dets traditioner ville lejrene ikke få sådanne muligheder for akkulturation. Administrationen kontrollerer kun de almene rammer for den indespærredes opførsel, kun på lang afstand, og kun i dagtimerne. Tyvemiljøet omslutter den indespærrede på nært hold, døgnet rundt, og overalt. Miljøet kompenserer den indespærrede for tab af ære og værdighed, for samfundets stigmatisering, brændemærkning, ved at fremvise nogle, der er endnu mere fornædrede, ved at tillade den indespærrede at hævne sig på dem, og ved at give ham mulighed for trin for trin at stige op i tyvehierarkiet. Straffen for modstand falder hurtigere end statens straf og rammer mere smerteligt.

Alle i lejren gennemgår den negative erfarings skole. "Tyvene" bekræftes dér i deres kriminelle moral, deres karakter forhærdes, idet de som ideal foresætter sig at blive grusomme, frække, aggressive. De styrker deres professionelle oplæring i forbryderisk virksomhed. "Bønderne" gennemsyres af vantrø og kynisme, de trænes i underdanighed og svindelnumre. "Trynerne" berøves den sidste rest af menneskelig værdighed og bliver parate til alt, til en hvilkensomhelst gemenhed, når de blot kan slippe for at blive slået, blot kan opnå den mindste lille overbærenhed.

Alle tre kaster er cementeret i et enheds-kollektiv, som er stærkt i kraft af dets had til ment'erne (lejrpolitiet) og i kraft af den etablerede tradition for gensidigt at dække over hinanden. Dette system lammer administrationsapparatets bestræbelser, og resultatet er, at lejrene ikke er i stand til at opfylde deres grundlæggende funktion: at genopdrage forbryderne, at omskole dem til lovlige borgere. Tværtimod viser det sig, at lejrene udklækker kriminaliteten i landet. Ikke mindre end en tredjedel af de løsladte begår forbrydelser igen (og dette er kun det antal recidivister, der er kendt, mange indgår ikke i statistikken).

I begyndelsen af 80'erne kom næsten en million om året på fri fod fra lejrene og gled ind i samfundet. Hvor mange er det så, der i løbet af en generation er gået gennem lejrene og er blevet forhærdede kriminelle? Mange millioner. Tilmed

afspejler landets fortid sig også: ifølge Khrusjtjovs erindringer sad der i 40'erne og 50'erne i vore fængsler og lejre henimod 10 mio. mennesker¹⁰⁾ (efter udenlandske historikers beregninger mellem 17 og 22 mio.). Nu indgår de af dem, der overlevede, i den ældste befolkningsgruppe. I løbet af de sidste 30 år er der afsagt straffedomme over 35 mio. mennesker (heraf 10 mio. tidligere straffede). Mere end halvdelen fik frihedsberøvelse. I USSR's Øverste Sovjet oplyste indenrigsminister V.V. Bakatin i juli 1989, at der da befandt sig ca. 800.000 personer i frihedsberøvelse, men endnu for 2-3 år siden (regnet fra 1990, o.a.) var der dobbelt så mange, altså 1,6 mio. Lejrene omformer altså stadigvæk en mærkbar del af landets befolkning og forøger dermed dens kriminelle islæt.

I denne sammenhæng må man være opmærksom på den umådelige indflydelse lejrsubkulturen har haft på hele landets kultur. Jevtusjenko beretter om hvorledes en kvindelig medarbejder i Aeroflot ubehøvet råbte efter nogle udlændinge, at de skulle gå til "*nakopitel*" (opsamlingsrum, o.a.), og fortsætter:

"Det faldt hende ikke ind, at "*nakopitel*" er et ord, der hører hjemme i lejr-ordforrådet ... og mange tænker ikke over, hvor mange ord fra lejrene, der anvendes i vort "frie" dagligliv, alle mulige *nakopitel*'er, venterum, køer for alt muligt, f.eks. den tynde lejr-suppe, hvor mange nedværdigende visitationer – fysiske og sjælelige – hvor meget bosseri og chikaneri, synlige og usynlige pigtrådshegn..."¹¹⁾

Endnu mere vidtgående er A. Bitovs bemærkning:

"At leve i Rusland og ikke have lejrerfaring er umuligt. Hvis De ikke selv har sid-det inde, har De haft kontakter eller perifere forbindelser. De har selv været tæt på, eller Deres nære eller fjernere slægtninge, eller Deres senere venner og bekendte, er blevet slæbt væk. Lejrens dagligdag indgår overalt, i hæren og kollektivbrugene, på banegårde og badeanstalter, i skoler og pionerlejre, i de højere læreanstalter og i studenternes byggebrigader"¹²⁾.

Men begge forfattere peger mest, og specielt, på den rolle, som regeringen spiller, fordi den giver sikkerhed for, at lejr-subkulturen udbredes uden for lejrene. Imidlertid ville det ikke være rigtigt at overse en anden side af forholdet, en anden aktiv faktor: at den grundlæggende substans i lejr-subkulturen er tyveelementet. Tilsyneladende har endnu ingen fuldt ud beskrevet og vurderet den massive optagelse af det kriminelle ordforråd i russisk daglig tale, ja tilmed i det litterære sprog, som er sket i Sovjetmagts tid: *blatnoi* (forbryder), *tufta* (juks), *khaltura* (fusk, makværk), *pogoret'* (blive pågrebet), *zasyat'sa* (blive pågrebet), *sikjet* (knægt), *sjingalet* (lille kæk fyr), *na arapa* (ved fup), *bytojok* (cigaretskod), *tjinarik* (cigaretskod), *tjifir* (særlig stærk te), *sestjorka* (tjener), *sjana* (bølle), *zalosjit'* (stikke en medskyldig; snyde i spil), *stukatj* (stikker), *kimarit'* (blunde), *ment* (lejr-politimand), *legavyj* (snushane), *dokhodjaga* (syg, affældig), *katjat'prava* (stå fast på sin ret), *na khaljavu* (for andres regning), o.s.v. For slet ikke at tale om den kolossale udbredelse af de kriminelles sange, skældsord og tatoveringer.

Derfor er forskningen i den kriminelle subkultur, sådan som man har den i ren tilstand i lejrenes forbryder-subkultur, exceptionelt vigtig. Den er vigtig for at man kan bekæmpe forbryder-subkulturen netop i arnestederne for dens ustandselige regeneration. Er der svage punkter i denne subkultur? Hvad er det for en basis, den eksisterer på? Hvordan kan man afbryde eller blot svække de ondartede kulturelle traditioner, som nærer den?

På den anden side er det naturligt at betragte forbrydernes lejr-subkultur som en del eller en underart af folkets fælles kultur og at se dens særegenheder som en forlængelse og forstærkelse af utilstrækkelighederne i samfundet, det være sig nedarvede (levn fra tidligere strukturer) eller erhvervede (de deformationer af idealet, der er karakteristiske for virkelighedens socialisme). Således mener G.F. Khokhrjakov, at de dømte i straffeanstalterne i grove træk prøver at genskabe det, som de har mistet. Der fremkommer en vis model af det samfund, som de er taget ud af¹³. I. Maimistov skriver:

“De dømtes samfund har ikke opfundet cyklen og har ikke udtænkt en model, som det kan indrette sine love efter. Det har kun, om end i en grusommere form, kopieret de forhold, som vi næsten alle dyrker eller ikke dyrker, men som vi bekender os til i det frie liv”¹⁴.

Forfatterne peger på den intolerance, hjerteløshed og grusomhed, der har grebet samfundet. De peger på, at vi også har udstødte i samfundet udenfor – tidligere dømte, eller dem som man indtil fornylig afviste så kategorisk som “dissidenter”, og andre. Alt dette finder virkeligt sted. I vort samfund har der også været elementer af kastevæsen og grusom terror, og der har også dannet sig klaner, som har kæmpet om magten. Har vi helt gjort os fri af alt dette? Ikke uden grund anfører man endnu en faktor til forklaring af forbrydernes subkultur: De lukkede samfund er noget helt specifikt¹⁵, og man sammenligner med den særlige slags kriminalitet i militæret (rekrutplageri, som ufuldstændigt og upræcist defineres som “ikke-reglementerede indbyrdes forbindelser”, eller som “bølle-uvæsen på kasernen”).

Imidlertid kan man ikke forklare den kriminelle subkulturs opståen og særegenheder ved disse faktorer alene. I kategorisk og absolut form er forklaringerne ikke rigtige. Lejrenes forbrydersamfund er på ingen måde en kopi af samfundet udenfor, men kun en afspejling af visse, om end ganske mange, af dets sider. Opståelsen af ungdomsbander i massevis, organiseret efter samme principper i Kazan og andre byer, viser, at denne model ikke kan forklare fænomenet forbrydernes subkultur som fænomen: Kazan er ikke et isoleret samfund og heller ikke et samfund af udstødte.

3. DEN STRAFFEDE OG URMENNESKET:

LIGHEDEN MELLEM LEJR-MILJØET OG DET ARKAISKE SAMFUND

Der er skrevet en del om primitivisme i forbryderes psykologi og sprog¹⁶. Imidlertid fik jeg ved den umiddelbare iagttagelse øje på en mere mangesidet lighed mellem forbrydermiljøet og ur-samfundet. I begge er der en struktur med tre ka-

ster og udskillelse af høvdinge med væbnede hirder. Ursamfundet var på opløsningsstadiet altid delt i det øverste lag (en differentieret overklasse, herunder aristokrater, præster og købmænd), det mellemste (bønder og medlemmer af landsbyfællesskabet), og det underste (trælle og udstødte).

Hver *zek* (fange) søger at finde sig en *kent* (kammerat), ofte blandt fanger fra hans hjemegn, en lejrhjerteven, sammen med hvem man kan drikke sig beruset i tekoncentrat (*tjifirit*), dele pakker, være med til at hjælpe hinanden i ét og alt og forsvare hinanden mod excesser (*bespredjel*). *Kent*-begrebet minder meget om ursamfundets fostbroderskab.

“Indskrivning” i fængselscellerne og lejrene svarer til de arkaiske (primitive) indvielsesceremonier. Det er et grusomt ritual med læsterlige klø, med underfundige spørgsmål og standardsvar, som man skal kende i forvejen. På spørgsmålet: “skal jeg sparke i øjet eller i ...” skal man svare: “et skridt til siden og et træk med springeren” (skak, o.a.). På spørgsmålet: “giver du i ... eller sælger du din mor?” følger svaret: “fyre ... ikke i ..., de sælger ikke deres mor”. På spørgsmålet: “hvem vil du slå, *kent*’en, en *zek* eller en bjørn?” er svaret selvfølgelig: “bjørnen” (*kent*’en er en ven, *zek*’en en kammerat, en af hans egne). Men videre følger spørgsmålet: “hvordan skal vi slå dig, til blods eller til der bliver blå mærker?” Man skal svare: “til blods”, fordi man så kan slippe med en let skramme, og ellers vil de slå, til der bliver blå mærker. I øvrigt er forholdet til *kent*’en dobbeltsidet – på spørgsmålet: “du kører kampvogn, hvem kører du ned, *kent*’en eller din mor?” skal svares: “*kent*’en. I dag *kent*, imorgen *ment* (lejrpoliti)”. Nok et spørgsmål: “på lokum er der en avis, på den et rent stykke brød, men på bordet et snavset stykke sæbe. Hvad siger du ja til at spise, brød eller sæbe?”. Man skal svare: “sæbe”. Hvis de tvinger dig til at realisere svaret, og du spiser brødet fra wc’et, selv om det også er taget op fra avisen, ender du blandt “trynerne”: du har besudlet dig. Sæbe er både i fængslet og i lejren en mangelvare, den lader de dig ikke spise op. Det er ikke dig, de sparer, men sæben. Et listigt spørgsmål: “hvis *kent*’en bliver bidt af en slange, og der skal suges ud, hvad vil du så gøre?”. Svar: “jeg vil tilkalde en bøsse” (for et sår på arm eller ben kunne *kent*’en selv suge ud). Gætter man ikke det, kan man havne hos pæderasterne ...

Forbrydernes forestillinger om, hvad man ikke bør gøre, hvad der ikke sømmer sig (*zapodlo*) for en beboer i lejren, er helt identiske med sædvane-tabuer. *Zapodlo* betegner det, der anses for, eller vedtages at være, gement. Disse forestillinger har forlængst tabt deres mening og er forlængst blevet uforståelige, men de overholdes strengt. Man må ikke have noget på, der er rødt (her er en anden symbolik: det er pæderasternes farve). Man må ikke bruge en ske eller skål, der er tabt på gulvet eller jorden, heller ikke hvis man vasker den af. Men *pidorka*’en (lejrskasketten) må man tage op, blot bør man vaske den. Levnet brød må man ikke kaste i toilet-hullet, men kun i affaldsspenden eller kurven. Man må ikke komme vand i toilet-hullet med hånden, kun med foden (på fodpedal, o.a.). Det er *zapodlo* at drikke direkte fra vandhanen (*gorbatyj*), hvilket åbenbart skyldes den alt for nære analogi til oral-genitalt samkvem. Det er *zapodlo* at sige “*spasibo*” (tak), man skal sige

“*blagodarju*” (jeg takker). Det er *zapodlo* at tiltale *tsirik* (den tilsynsførende) ved navn. I et slagsmål må man ikke sparke, hvis modstanderen støtter sig med hænderne til *sikonka*’en (køjen), ellers må man.

Tatovering (*nakolka*) har hos nutidens fanger, ganske som hos primitive stammer, vigtige funktioner som tegnsystem. Med tatovering markeres passage gennem straffeanstalter (forskellige slags ringe på fingrene), *zona* (fem prikker på håndledet). Tatoveringer kan angive indehaverens valgsprog. Stjerner med fire løg eller ottekantede stjerner på skuldrene betyder “jeg sværger, at jeg ikke vil tage skulderstropper på”; samme stjerner på knæene “jeg lægger mig ikke på knæ for lejropolitiet”; en tiger, der viser tænder “jeg viste tænder mod sovjetmagten”. Tatoveringer kan også angive de artikler i straffeloven, fangen er dømt efter; en ånd, der kommer ud af en flaske, betyder en narkotikadom; en hånd, der holder en dolk, betyder *baklanka*, d.v.s. paragraffen om bølge-uvæsen; en kat med støvler på betyder indbrud i lejligheder, d.v.s. tyveri, o.s.v. Endvidere kan tatoveringer betegne en tidsfrist. En kirke med et antal kupler eller klokker viser antallet af år, som manden har ringet af, d.v.s. tilbragt i lejren indtil *klokkeringningen*, straffens udløb. Kriminologen A. Gurov, Moskva, anfører andre og tildels afvigende dechifreringer: en otte-takket stjerne betegner en professionel tyv; et hjerte gennemboret af en pil betegner en “tyv efter loven”; en edderkop i sit net betegner en narkoman¹⁷). Hvis der ikke foreligger en bevidst forvanskning fra Gurov’s informanter (Gurov er jo dog militsofficer), og hvis ikke mine informanter har narret mig (det var ikke dem alle, der havde lige stor erfaring), må man konkludere, at tatoverede symboler kan have forskellig betydning i forskellige områder og til forskellig tid. I så fald kan studiet af disse lokale forskelligheder (f.eks. i tegnet for narkomani) føre til afsløring af dybtgående forbindelser i forbryderverdenen og af dens regionalisering, således at man på den måde kan opspore dannelsen af lokale arnesteder for kriminalitet. Tatovering forholder man sig meget seriøst til. Det er ikke noget, man spøger med. Princippet er: “Du har ansvar for din tatovering”.

Til tatovering slutter sig en anden *skamfering af legemet*, nemlig forandring af kønsorganets størrelse ved subkutane indførelser af små kugler, stænger, endog aksler med små hjul for enderne, som stikker frem uden på huden). Disse genstande er i reglen af plast. Fangen er overbevist om, at en sådan udrustning af lemmet forøger hans seksuelle tiltrækning og forhøjer den nydelse, han skaffer kvinden. N.N. Miklukho-Maklaj har beskrevet nogle meget lignende anordninger hos malajiske stammer (“ampalangi”).

Hvad der også nærmer fangerne til vilde stammer, er deres *forkærlighed for prydelser*, især skinnende og metalliske, f.eks. halskæder, medaljoner i kæder, finger-ringe og armbånd. Særligt populære er *anser’e*, d.v.s. armbånd med en lille plade, hvorpå der er indgraveret en sentens på latin eller engelsk. De laves specielt i lejren. “Tyvene”, ja også “bønderne”, søgte at skaffe sig lynlåse og sy dem fast på alle hertil egnede steder på uniformen, på gylp, jakke- og bukselommer.

Det er slående, og bemærket i litteraturen, hvilken *fattigdom og ynkelighed*, der præger *forbryderjargonen*. Den udtrykker i hundredvis af begreber og nuancer ved et eller andet enkelt lille ord, f.eks. ved det vurderende *nishtjak* (ingenting), eller

ved et uhøvisk verbum, der kan træde i stedet for næsten alle andre (det kan betyde "slå", "stjæle", "rumstere rundt" o.l.). Og meget udtrykkes blot ved et udråbsord og en ed. Dette er i sandhed en primitiv kannibalstammes ordforråd.

Fangerne proklamerer demonstrativt en særlig, ikke i virkeligheden eksisterende respekt for moderen ("jeg vil ikke glemme min egen mor"). Faderen nævnes ikke. En fornærmelse af moderen er det groveste man har (moder-ed). Tilmed erstattes det traditionelle russiske skældsord på tre ord i dialogen ofte høfligt af et andet, eufemistisk: ikke "... din mor!", men "... din b..." (luder, o.a.). I stedet for modpartens mor indsættes hans tilfældige "veninde", og det hårde i fornærmelsen er fjernet. Nogle steder undgår man også under slagsmål at ramme tatoveringer med ordet "mor". Gennem alt dette skimtes noget meget arkaisk.

I forbrydermiljøet hersker der en meget udbredt *overtro*: man sætter sit håb til amuletter, man frygter onde øjne, man tror på "en heldig hånd".

Hvad er grunden til alle disse ligheder med det arkaiske samfund, eller endog med ursamfundet? Mange vil forklare det hele ved anomalier i den psykiske sfære, ved den individuelle primitivisme i psyken hos personer "med afvigende adfærd", der befinder sig i det kriminelle miljø, med den patologiske primitivisme, som på den ene side har ført dem til en asocial adfærd, på den anden side har betinget mangartede ligheder med børn og naturfolk.

Efter min opfattelse har hovedårsagen til disse ligheder sin rod i menneskets biologiske natur, generelt set. Det er kendt, at mennesket ikke har forandret sig biologisk i de sidste 40.000 år. Vor psyko-fysiologiske natur er den samme, som den var for 40.000 år siden. Det var også dengang, den blev til. Følgelig måtte den under sin udformning være *tilpasset de daværende* naturbetingelser og tilpasset det sociokulturelle miljø. Og den tids socio-kulturelle niveau, det er ursamfundet, yngre palæolitikum, stamme-strukturen. Også vor psyko-fysiologiske natur er tilpasset til netop dette miljø. Kultur og samfund har siden gjort en række storslåede spring og tilbagelagt en kolossal udviklingsvej, men vor natur er forblevet den samme. Med andre ord, vi er skabt til at være jægere i ursamfundet (i realiteten rovdyr), til at holde fast ved samfundets familienormer, til at leve i små ganske lukkede kollektiver, i en stabil situation og i samklang med naturmiljøet. Alt det øvrige er lagt ovenpå af kulturen.

I den er udarbejdet alle de mekanismer og strukturer, som er bestemt til at kompensere for de modsigelser, der har hobet sig op mellem menneskets psyko-fysiologiske anlæg og de nuværende socio-kulturelle vilkår for dets eksistens. De er også bestemt til at tilpasse mennesket til det nuværende socio-kulturelle miljø, som det ikke kan unddrage sig. Heri ligger essensen af den moderne opdragelse i familie og samfund, undervisningen i skolen, og en betydelig del af sports- og underholdningsindustrien (afslapning fra stress, sublimering af aggressioner) er afstemt hermed.

Når der af den ene eller anden grund opstår et kultur-deficit, frigøres menneskets psyko-fysiologiske natur fra kulturelle normer, fra samfundets bestemmelser, som er påtvunget det ved opdragelsen, og der opstår det, som vi kalder asocial adfærd.

Hvis man samler mennesker med et kultur-deficit sammen, koncentrerer dem i lukkede samfund og nolens volens giver dem visse muligheder for selvorganisering (som det netop sker i "arbejds- og forbedringslejrene"), vil menneskenes sociale eksistens i sådanne samfund naturligt antage de strukturer og former, som ganske svarer til naturen hos et menneske, der ikke er opdraget i samtidens kultur: urmenneskets natur.

Modsætningen mellem det kriminelle lejrtilværelse og det lovlydige samfund giver naturligvis de i sig selv vilde former et yderligere mål af ondskab. Og naturligvis siger ligheden med bølle-uvæsenet på kasernerne noget om den rolle, som lukket-hed og indespærring spiller for dannelsen af ondartede subkulturer. Men også ligheden med de halvt banditagtige teenage-grupperinger i nye områder af storbyerne og i forstæderne, hvor der ikke er udviklet nogen infrastruktur, og hvortil kultur i almindelighed vanskeligt når frem, lader antage, at hovedårsagen her alligevel er et kulturdeficit.

Her melder der sig en konklusion om de grundlæggende mål i kampen mod denne subkultur og dens skadevirkninger: a) man må fjerne vilkårene for at dens strukturer kan opstå og eksistere, b) man må højne det generelle niveau i folkets humanistiske kultur.

Men er der måske – foruden denne generelt radikale måde at løse problemet på – også visse delforanstaltninger, som hurtigt og uden afgørende brud vil kunne fjerne i hvert fald nogle af de mest ondartede træk ved den kriminelle subkultur, som vil kunne svække og mildne dens indvirkning på individet? Ville det måske være muligt ved kyndig organisering at undergrave vilkårene for dens eksistens, at gøre dens opretholdelse besværlig?

4. DET ONDES TRADITIONER:

DEN LIVSKRAFTIGE SUBKULTURS PROBLEM

Der har altså i lejrene, og i mindre grad i fængslerne, fra fjerne tider dannet sig subkulturtraditioner og -normer, som fangesamfundet med magt har påtvunget alle nyankommende. En del af disse normer hjælper den indespærrede til at modstå den for ham yderst alvorlige situation i fangenskab og i hans personlige uforberedthed. De hjælper ham til at klare den personlige katastrofe. Dette gælder normer for gensidig hjælp, traditioner for selvregulering og selvorganisering af fangesamfundet (valg af leder i sovesalen, rækkefølge ved fordeling af pladser o.s.v.) samt fastlagte former for modstand mod overgreb fra administrationens side (f.eks. sultestrejker).

Andre normer – og dem er der betydeligt flere af – er ondartede. I dem manifesterer sig top-fangernes vold mod alle andre i anstalterne, og i dem fremelskes en tilbøjelighed til asocial adfærd. Til disse normer hører: inddeling af fangesamfundet i kaster, som stiller inkarnerede forbrydere over lejlighedsforbrydere og over de lovovertrædere, der kan korrigeres, systematisk udplyndring af fangeflertallet (*dan'*) (tribut, skat, o.a.), grusomme ritualer, barske sædvaner, vilde løjer, forskellige former for terror. De indeholder en mekanisme for akkulturation (tilpasning),

der går imod administrationens bestræbelser på at bringe forbryderne på ret køl. Hvordan kan man demontere denne meget levende mekanisme? Hvordan kan man standse eller afbryde den kriminelle subkulturs ondartede traditioner?

Naturligvis må man søge de egentlige grunde til kriminaliteten i noget andet – i mangler ved samfundets opbygning, i den ulige fordeling af samfundsgoder, uddannelse og kultur, i de enkelte individers personlige egenskaber. Men man må heller ikke se bort fra den rolle, de kriminelle traditioner spiller, eller fra deres indflydelse på folk. Denne side af kriminaliteten er et problem for sig.

Hvad om man til løsningen af dette problem anvendte kommunikations-kriterier for kulturens stabilitet eller ikke-stabilitet? Ifølge nutidig semiotisk opfattelse er kultur frem for alt et vist omfang af information videregivet ikke ad genetisk vej, men bevaret i samfundet uden for individet. Normalt får hvert enkelt individ tildelt denne information af samfundet. Ethvert individ tilegner sig den fra fødslen. Den vil indeholde et fleksibelt adfærdsprogram. I dette koncept kan man opfatte den kulturelle kontinuitet som videregivelse af kulturel information fra generation til generation, d.v.s. som et kommunikationsnet, ligesom en telefon- eller radioforbindelse. Videnskaben har forlængst defineret de faktorer, der sikrer kommunikationsnettenes stabilitet og effektivitet: kontakterne skal være i orden, der skal være tilstrækkeligt mange forbindelseskanaler, informationen skal kunne gentages, der skal være et enheds-tegnsystem, m.v. Forstyrrelse af disse faktorer fører til uorden i og afbrydelse af nettet, til forstyrrelse af transmissionen. I kulturologien har man allerede forsøgt at sidestille udbredelse af kulturforeteelser med kommunikationsprocesser i teknikken¹⁸. Opgaven består i at definere hvilke foreteelser i kulturen, der svarer til den ene eller anden defekt i de tekniske kommunikationsnet.

Man kan f.eks. sidestille generationskløften og den mindre opdragelse i familien med afbrydelse af kontakter. Man kan sidestille den stærke forkortelse af skolegangen, nedlæggelsen af visse uddannelsesinstitutioner og bortfaldet af visse håndværk med indsnævring og reduktion af transmissionskanaler. Man kan sidestille den stadig hurtigere forandring på arbejdsmarkedet og den tidligere udskillelse af unge familier med en forringelse af muligheden for gentagelser, o.s.v.¹⁹

Hvilke foreteelser i lejrtilværelsen kunne man så tillægge betydning som analogi? Informationens *gentagelighed*, dens bestyrkelse, beror på indespærringens længde, på det mangeårige ophold i straffekolonien og på tilværelsens monoton. Det er umuligt at formindske gentageligheden uden at forkorte indespærringsperioderne og uden at ændre deres form. Man kunne derfor overveje at erstatte den nuværende afsoningsform med en strafafsoning uden afbrydelse af forbindelsen med hjemmet, eller med en delvis afbrydelse, enten om dagen eller om natten.

Et af de prestigegivende midler for specifik kriminel kommunikation er det kriminelle miljøes *tegnsystem*: tatovering, hjemmelavede ændringer i lejruniformen efter kaster, forbryderjargon'en, moder-ederne. Administrationen søger uden held at bekæmpe dette. Tatoveringer kan ikke fjernes. Ændringer af uniformerne (farvning) er vanskelige at tilbageføre, og hvis man prøver, kan der, som erfaringen fra

hæren viser, opstå ukontrollerede nye ændringer, f.eks. måden at bære tøjet på eller små detail-ændringer. Sproget kan man overhovedet ikke kontrollere. Men en hyppig omflytning af de afdelinger, lejren er opdelt i, ville medføre en vis afbrydelse af kontakterne for videregivelse af de ondartede lejrtiditioner. Yderligere ville man fremme et andet sundt princip for anbringelse af nyankommende, nemlig at holde dem adskilt fra de gamle beboere. Det er ikke svært at se, at disse foranstaltninger er indbyrdes modstridende. Desuden hænger de ikke sammen med lejrens og dens afdelingers funktion som produktionskollektiver. Ideelt set kunne man kun fjerne kontakterne for videregivelse af disse ondartede traditioner ved at *indføre fuldstændig isolation af fangerne og gå så langt som til indespærring af dem enkeltvis* (hvorefter man kunne anvende drastisk forkortede afsoningsperioder).

Sluttelig, hvordan kunne man opnå en indsnævring og formindskelse af kommunikationskanalerne? Hvis man tænker over det, er det meget enkelt: ved at formindske antallet af lejre.

Det er opmuntrende, at vort retssystem er slået ind på denne vej. I løbet af det sidste år eller to er antallet af personer i arbejds- og forbedringslejrene halveret, og næsten halvdel af lejrene er lukket. Det er sandt, at dette har kompliceret situationen, fordi de mindre farlige lovovertredere er kommet ud, så at antallet af højkriminelle i lejrene er blevet forholdsvis større. Og ganske vist regner man ikke med at tilintetgøre den materielle del (bygninger, udstyr) i de lejre, der bliver ledige. Administrationen tror nemlig ikke på den gunstige virkning af de trufne foranstaltninger og regner ikke med, at de vil holde, for kriminaliteten stiger²⁰. (Der er indres om, at artiklen oprindeligt blev publiceret i 1990. Red.)

Men alt det anførte fører til en endnu mere radikal løsning: helt at nedlægge lejrene. Så vil den kriminelle subkulturs stigende koncentration svækkes afgørende. Tilbage vil kun blive de kanaler for videregivelse af skadelig information, som fangerne anvender til kommunikation, når de er på fri fod, og de er langt svagere (de kriminelle samfund dér er spredte og møderne sporadiske). Men en sådan løsning ville betyde opgivelse af den metode, vi har accepteret gennem lang tid for forbedring gennem kollektivt arbejde. Nuvel, denne metode er langt fra ufejlbarlig, men en vurdering af den ligger uden for emnets ethnografiske aspekter.

5. ØVRIGE ASPEKTER

I min analyse har jeg ikke set nærmere på emnets øvrige ethnografiske aspekter, men mine betragtninger over og beskrivelser af miljøet giver forhåbentlig stof til eftertanke også om andre spørgsmål. Et bemærkelsesværdigt fænomen er således dannelsen af lejr-*familier* på grundlag af en slags fostbroderskab (*kentovka, kent'er*), som jeg kun har omtalt i forbifarten. Interessant er handelsudvekslingen uden betaling i penge. Det er forbudt at have penge i lejren, og en lille pakke te, nødvendig til *tjifir* (te-beruselse, o.a.), er blevet den generelle bytte-ækvivalent (*tjumak, timak*). Således kunne man i begyndelsen af 80'erne ved bytte, køb eller salg for en *timak* erhverve fem små pakker cigaretter, eller to dåser fiskekonserves, eller to pakker margarine, eller et lyst brød eller to rugbrød (som kom fra en "udskriv-

ning” fra lejrens magasin, fra pakker udefra, eller fra køkkenrapserier). En sort tyvetrøje (øverste kaste) kostede 5 *timak*, bukser 10 *timak* og en gajka (fingerring), der så ud som guld og havde imiteret karat-stempel, 10 *timak*, mens en anser (armbånd med plade) kostede 15 *timak*. Det siger sig selv, at det ville have været vanskeligt at skaffe så mange rigtige tepakker i lejren, som man skulle bruge til at betale med, men det behøvede man heller ikke. Overalt gennemførtes clearinger, alt blev blot beregnet i *timak*'er, så at *timak*'en forvandlede til et aftalt værdimål. Gæld blev registreret, og på et givet tidspunkt kunne man betale med varer eller tjenesteydelser. Disse udviklede forretningsaftaler (*makli*) førte ikke sjældent til konflikter og blodsudgydelser.

I lejrene ved Leningrad kom de nationale modsætninger ikke åbent frem, hvad der er naturligt. Befolkningen er mere eller mindre ensartet i national henseende. Interessant nok bemærkedes på det tidspunkt (begyndelsen af 80'erne) ingen antisemitisme, skønt der var jøder i straffekolonierne (i Leningrad er jøderne det mest synlige indslag i det slaviske miljø). Antisemitisme var begrænset til højst at forekomme i indbyrdes personlige forhold og udviklede sig ikke til generel forfølgelse, hvad man godt kunne have ventet i betragtning af fangernes grundlæggende brutalitet og manglende udvikling. Jeg forhørte mig hos nogle, der havde været i andre lejre. Det var samme billede i mange lejre.

Hvorledes kan man forklare dette fænomen? Er det fordi de tendenser, der reelt eksisterer i samfundet, ofte har taget en modsat retning i lejrens miljø? Det forekommer mig, at det snarere er noget andet, der har gjort sig gældende: forandringerne i fangernes forestillinger om det stereotype jødebillede hænger sammen med forandringerne ude i verden. Pressemeddelelser om staten Israels mangeårige krig med araberne har haft virkning, ligeledes udvandringen af en del jøder fra USSR (fortrinsvis til USA). I stedet for et fysisk svagt ukrigerisk væsen, der taler med accent, er listig, men komisk og ynkelig – en sådan type vil vække fangernes forfølgelsesinstinkt – viste der sig et andet billede: en aggressiv og fremgangsrig forretningsmand, der taler absolut rent russisk og er en potentiel udlænding. En sådan fremkalder hos en *blatnoi* (forbryder) en følelse af misundelse og henrykkelse. En national aversion med en nuance af foragt var rettet mod indbyggere fra Centralasien (fangerne kalder dem *tjurk*'er). De er oftest at finde mellem “trynerne”. Dette kan forklares ved deres ringere læse- og skrivefærdighed, deres dårlige kendskab til det russiske sprog og deres deraf følgende hæmmede adfærd.

En betydelig plads i den daglige tilværelse i lejren indtager seksuallivet, naturligvis på homoseksuel basis, nemlig „kone”-instituttet for personer med høj status, endvidere *pidor*-lauget (ordet kommer af analfabeternes *pidoras*, d.v.s. pæderast), samt seksualhandlingerne i nedværdigelsesritualerne. Lejretikken skelner mellem homoseksuelle forbindelser uden for lejren og i lejren. Førstnævnte anses for perverse, sidstnævnte ikke. Aktive partnere i lejren har højere status end passive. Disse forbindelser, der ikke er udbredt overalt i lejren, berører mest det øverste lag og en del af det nederste (*pidor*'er). I det mellemste lag er udbredelsen ikke stor, og netop dette omfatter de fleste fanger. Både “tyve” og *pidor*'er ophører med ho-

moseksuel adfærd straks efter løsladelsen, hvis de ikke havde denne tilbøjelighed forinden.

En interessant farvesymbolik: den røde farve er tabu, eftersom den anses for pæderasti-farven. Det var der ingen, der kunne forklare nærmere. Det er ikke udelukket, at der til grund herfor ligger det eufemistiske udtryk "sætte på den røde hest" (eller "skindhesten"), som betyder at voldtage.

Generelt frembyder de semiotiske aspekter af den anskuede subkultur et interessant forskningsområde, og den nuværende åbenhed omkring emnet tillader valg af forskellige veje, udover den vej jeg fulgte, til at studere den.

De her fremførte overvejelser samt grundlaget for iagttagelserne er gengivet mere detaljeret i mine ovenfor anførte artikler.

Noter:

- *) Artiklen blev første gang publiceret på russisk i tidsskriftet *Sovjetskaja Etnografija*, 1990 nr.1, s.96-108. Oversættelse ved Jørgen Adamsen og Svend Erik Adrian.
- 1) Sjalamov, V.: Otjerki prestupnogo mira (Rids af forbryderverdenen, o.a.), Don. 1989 nr.1. S. 75-76.
  - 2) Radysjevskij, D.: Dajte nam zjurnalista i svjastjennika (Giv os en journalist og en præst, o.a.). *Moskovskije Novosti* 1989 nr. 27, s. 15.
  - 3) Dostojevskij, F.M.: *Sibirskaja tetrad'*. *Zapiski iz mertvogo doma* (Sibirsk hefte. Optegnelser fra Dødens Hus). Leningrad 1972; Tjekhov, A.P.: *Samlede værker og breve i 30 bind*, bd. 14-15, Moskva 1987; Sjalamov, V., nævnte værk s. 74-115; Solsjenitsyn, A.I.: *Arkipelag Gulag Tjast 1-7* (Øhavet Gulag del 1-7, o.a.), Paris 1973-75 (forkortet udgivelse – *Novyi Mir* 1989 nr.8-12 og 1990).
  - 4) Maksimov, S.V.: *Sibir' i katorga* (Sibirien og strafarbejde, o.a.), bd. 1-3, Sankt Petersburg 1871; 3.udgave SPB 1900; Jadrintsev, N.M.: *Russkaja obstjina v tjurme i ssylke* (Det russiske samfund i fængsel og forvisning, o.a.), Sankt Petersburg 1872; Breitmann, G.: *Prestupnyj mir. Otjerki iz byta professionalnykh prestupnikov* (Forbryderverdenen. Rids af professionelle forbryderes dagligdag, o.a.), Kazan 1901; Aleksandrov, V.: *Arrestantskaja respublika* (Arrest-republikken, o.a.), *Russkaja Mysl'* 1904, bog 9 s.68-84; Dorosjevitj, V.M.: *Sakhalin, Moskva 1907* (1.del Strafarbejde; 2.del Forbryderne).
  - 5) Gernet, M.N.: *Otjerki tjuremnoj psikhologii* (Rids af fængselspsykologien, o.a.), *Pravo i Zjizn* 1922 (i de fleste af numrene i denne årgang). Samme: *Istoriija tsarskoj tjurny* (Tsar-fængslets historie, o.a.). 2.udgave. Moskva 1946-1951.
  - 6) Følgende bøger behandler det samme emne: Vardi, A.: *Podkonvojnyi mir*. Frankfurt am Main, 1971; Tjalidse, V.: *Ugolovnaja Rossija* (Det kriminelle Rusland, o.a.). New York, 1977; Rossi, Zj.: *Spravotjnik po Gulagu* (Håndbog vedr. fangelejr, o.a.). Paris 1987 (se min anmeldelse i tidsskriftet "Znanie – sila" 1990 nr. 11).
  7. Iagttagelser "udefra" er fremlagt i arbejder af: Khokhrjakov, G.F.: *Formirovanie pravosoznanija u osuzdjonnykh* (Dannelse af retsbevidsthed hos de dømte, o.a.). Moskva 1985; samme: *Sotsialnaja sreda i litjnost'* (Den sociale sfære og personligheden, o.a.), juridisk doktorafhandling. Moskva 1987; samme: *Prestuplenija osuzdjonnykh: pritjiny i preduprezjdenie* (De dømtes forbrydelser: årsager og forebyggelse, o.a.). Jerevan 1988 (sammen med G.S. Sarkisov); samme: *Nakazanie lisjeniem svobody* (Straf med frihedsberøvelse, o.a.), *Sotsiologitjeskie issledovanija* 1989 nr. 2, s. 75-83. I 1984 blev hele oplaget af hans bog "Litjnost'" v uslovijakh izoljatsii ot obstjestva"

- (Personligheden under vilkår af isolation fra samfundet, o.a.) beordret tilintetgjort (se herom "Moskovskie Novosti" 1988 nr. 38 s. 11).
- 8) Gurov, A. og Stjekotjikhin, Ju.: Pod kontroljem mafii (Under mafiaens kontrol, o.a.), Literaturnaja Gazeta 19. juli 1989 s. 13.
  - 9) Disse kaster beskrives, foruden i G.F. Khokhrjakovs arbejder, i artikler af journalisterne Nikitskij, L.: Bespredjel (udtryk for excesser, der overskrider alle grænser, o.a.), Ogonjok 1989 nr. 32 s. 27-29, og Majmistov, I.: Otverzchnyje (De udstødte, o.a.), Literaturnaja Gazeta 19. april 1989 s. 13.
  - 10) Khrustjov, N.S.: Vospominanija (Erindringer, o.a.), Ogonjok 1989 nr. 28 s.31.
  - 11) Jevtusjenko, E.: Nevospitannost' vospitanija (Uopdragenhed i opdragelsen, o.a.), Sovjetskaja Kultura 11. marts 1989 s. 6.
  - 12) Bitov, A.: Kommentarij k obstjeizvestnomu (Kommentarer til det alment kendte, o.a.), Literaturnaja Gazeta 12. april 1989 s.6.
  - 13) Se: Losjak, V: Litjnost' za provolokoj (Personlighed bag pigtråd, o.a.) (samtale med G.F. Khokhrjakov), Moskovskie Novosti nr. 38, 10. september 1988 s. 11.
  - 14) Majmistov, I.: nævnte værk s. 13.
  - 15) Podgorecki, A.: Zarys socjologii prawa. Warszawa 1971.
  - 16) Se f.eks. Likhatjov, D.S.: Tjerty pervobytnogo primitivizma vorovskoj retji (Træk af ur-samfundets primitivisme i tyvesproget, o.a.), Jazyk i mysjlenije (Sprog og tænkning, o.a.), bind III-IV. Leningrad 1935, s. 47-100.
  - 17) Gurov, A. og Stjekotjikhin, Ju., anførte værk.
  - 18) Mol', A.: Sotsiodinamika kultury (Kulturens sociodynamik, o.a.). Moskva 1973 s. 54-57, 126-207.
  - 19) Klein, L.S.: Problema smeny kultur i teorija kommunikatsii. Kolitjestvennyje metody v gumanitarnykh naukakh (Kulturskifteproblem og kommunikationsteori. Kvantitative metoder i humanistiske videnskaber, o.a.). Moskva 1981 s. 18-23.
  - 20) Rozjnov, G.: Resjetki pro zapas (Gitre på lager, o.a.), Ogonjok maj 1989 nr. 20. s. 11-15.